

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Toplumsal Belleğe Adanmış Mekânlar: Turan Emeksiz'i Hatırlamak ve Unutmak*

Öğr. Gör. Dr. Turgay GÜLPINAR, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İzmir,
e-posta: turgay.gulpinar@deu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7296-2098>

Öz

Toplumsal belleğin geçmişe ilişkin kurguları, varlığını kalıcı biçimde sürdürmez; aksine dinamik ve sürekli olarak yeniden üretilir. Toplumsal belleği yeniden kurgulamak ve canlı tutmaksa, ancak mekânı ortak belleği besleyecek şekilde inşa etmekle gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle toplumsal belleğe müdahale etmenin en önemli yollarından biri mekânsal düzenlemelerdir. Türkiye'nin yakın tarihinin önemli toplumsal hareketlerinden biri olan 28 Nisan Olayları'nda yaşamını yitiren Turan Emeksiz, 27 Mayıs Darbesi'ni izleyen dönemde "şehit" ilan edilmiş ve sistematik biçimde topluma hatırlatılmıştır. 1970'li yıllarda Emeksiz'in giderek muhalefeti hatırlatır bir simgeye dönüşmesiyle devlet önce Emeksiz'in hatırlatma pratiklerinden çekilmiş; 12 Eylül'ün başlattığı süreçte muhalif toplumsal hareketleri anımsatan mekân üzerindeki bu hatıralar silinmiştir. Çalışmada vaka analizi yönteminden yararlanılarak Emeksiz'i mekân dolayısıyla hatırlama ve unutmamanın siyasal bağın kuruluşu açısından analizi amaçlanmıştır. Çalışmanın başlıca bulgusu Emeksiz'in naaşının Anıtkabir'e defnedilmesi, onu hatırlatan anıt ve büstlerin dikilmesi, isminin çeşitli ortak alanlara verilmesi yoluyla toplumsal hafızaya dahil edilmesidir. Bir diğer önemli bulgu ise bahsedilen mekânların imhasının Emeksiz'in toplumsal hafızadan silinmesine yol açtığıdır.

* Bu konu, daha geniş bir biçimde şu çalışmada incelenmiştir: Turgay Gülpınar (2012) Şehitliğin İnşası ve İmhası: Turan Emeksiz Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Siyaset Bilimi, Ankara.

Anahtar Kelimeler: Turan Emeksiz, Şehitlik, Toplumsal Bellek, Anıt, Yer İsimleri.

Makale Gönderme Tarihi: 06.01.2023

Makale Kabul Tarihi: 10.02.2023

Önerilen Atıf:

Gülpınar, T. (2023). Toplumsal Belleğe Adanmış Mekânlar: Turan Emeksiz'i Hatırlamak ve Unutmak, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2): 205-222.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2023, 6(2): 205-222. DOI:[10.26677/TR1010.2023.1179](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1179)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Places Devoted to Collective Memory: Remembering and Forgetting Turan Emeksiz

Dr. Turgay GÜLPINAR, Dokuz Eylül University, İzmir Vocational School, İzmir, e-mail:
turgay.gulpinar@deu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7296-2098>

Abstract

The fictions of collective memory about the past do not persist permanently; on the contrary, it is dynamic and constantly reproduced. Reconstructing the collective memory and keeping it alive can only be achieved by constructing the space in a way that feeds the collective memory. Therefore, one of the most important ways of intervening in collective memory is spatial arrangements. Turan Emeksiz, who died in the 28 April Incidents, one of the important social movements in Turkey's recent history, was acclaimed as "martyr" in the period following the 1960 Turkish Coup D'état and was systematically reminded to the society. In the 1970s, the state ended the commemoration ceremonies for Emeksiz, as he gradually turned into a symbol that reminds of the opposition. In the process initiated by the 12th of September, these memories on the place, which reminded the social movements, were erased. This study aims to analyze remembering and forgetting Emeksiz through space in terms of establishing a political relationship. In this context, the case analysis method was used. The study's main finding is that Emeksiz was included in the collective memory by burying his body in Anıtkabir, placing monuments and busts reminding him, and giving his name to various public spheres. Another significant finding is that the destruction of the mentioned places caused Emeksiz to be erased from the collective memory.

Keywords: Turan Emeksiz, Martyrdom, Collective Memory, Monument, Place Names.

Received: 06.01.2023

Accepted: 10.02.2023

Suggested Citation:

Gülpinar, T. (2023). Places Devoted to Collective Memory: Remembering and Forgetting Turan Emeksiz, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(2): 205-222.

GİRİŞ

Toplumsal belleği yeniden üretmek ancak mekânı düzenlemekle mümkündür. Çünkü mekânın toplumsallığı ile belleğin üretimi birbiriyle örtüşmektedir. Belleğin üretimi, hatıranın belli bir mekânda cisimleştirilmesine dayanır ve karakteristiği gereği uzamsaldır (Assman, 2001: 62). Bu nedendir ki mekânın düzenlenmesi, toplumsal belleğe müdahale etmenin en önemli yoludur; buraya yapılan müdahale, toplumsal bellek üzerinde doğrudan etkili olur. Mekânın bütünüyle ortadan kaldırılması sonucunda ise toplumsal belleğin bir bölümü yeniden biçimlenir. Mekâna müdahale etmenin, toplumsal belleği şekillendirmede önemli bir yöntem olması, mekânın düzenlenişinin siyasal mücadelelere sahne olmasına yol açmıştır.

Mekânın, siyasal müdahalelerin sahnesi ve siyasal mücadelenin alanı olmasında toplumun, mekânla kurduğu ilişkin temel bir rolü vardır. Her toplum, süreklilik özelliğinin kendi yapısına içkin olduğunu varsayar. Toplum bir yandan geçmişini hatırlama ihtiyacını giderme diğer yandan geleceğe yönelik sonsuzluk hayallerini sürdürme çabasının ürünü olarak hatıralara anlam yükleyen ve yine onlara atıfla değer kazanan mekânlar oluşturarak geçmişe ve geleceğe bağlanır (Nora, 2006: 23). Topluluğun varlığına yönelik anlamla donanan bu mekânın somut ve sarsılmaz varlığı, topluluğun kendi kalıcılığına ilişkin kabulünü pekiştirir.

Hatırlama eyleminin bir yer dolayısıyla gerçekleşmesinde başlıca iki farklı durum öne çıkmaktadır. Pek çok farklı hatırlama biçimine, birden çok anlam katmanının üretilmesine izin veren yerlerin aksine, hatırlamaya belirli bir biçim ve yön verme adına oluşturulan anıtlar, hatırlamayı ve toplumun geçmişine kurduğu ilişkiyi kontrol altında tutma amacının ürünüdür (Connerton, 2011: 20).

Bu çalışmada, mekânsal düzenlemenin toplumsal bellekle olan ilişkisinin çarpıcı bir örneği olarak, “Devrim Şehidi” Turan Emeksiz’i “hatırlatmak” ve “unutturmak” için gerçekleştirilmiş mekânsal düzenlemeler ele alınmaktadır. Şehitlik geçmişle kurulan siyasal bir bağ olarak ortaya çıkmakta ve ancak hatırlama ilişkisiyle üretilebilmektedir. Siyasal anlama yönelik bu üretimde mekân, hatırlamanın gerçekleştiği ve geçmişin cisimleştiği yer olarak şehitliğin inşasına dâhil olmaktadır. Turan Emeksiz’in şehitliğinin mekân üzerinde inşası kadar mekân üzerindeki izlerinin silinmesi yoluyla belleklerden çıkarılışı, mekânın iktidarla ve toplumsal bellekle ilişkisini tartışma adına önemli bir örnek sunmaktadır.

TARİHSEL ARKAPLAN

28 Nisan 1960 günü, Demokrat Parti (DP) iktidarını protesto etmek için Beyazıt Meydanı’nda bir araya gelen kitle, Türkiye’nin yakın geçmişinin en önemli siyasal eylemlerinden birini gerçekleştirmiştir. Bu olay aynı zamanda gelecek yirmi yıl boyunca ülkenin siyasal hayatını belirleyecek olan öğrenci eylemlerinin ilkidir. Kolektif belleğin, toplumsal mücadelelerin sembolik düzlemde gerçekleştiği alanlardan biri olduğu düşünülürse, 28 Nisan tarihinin de bu sembol tarihlerden biri olduğu görülür. 28 Nisan Olayları üzerine çeşitli yorumlar olmakla beraber bu düşünceler esas olarak ikiye ayrılmaktadır. İlk görüşün temsilcilerine göre olay, darbeye zemin hazırlamak ve DP’yi iktidardan düşürmek adına organize ve provoke edilmiş gayri meşru bir eylemdir. Diğer görüşe göre ise 28 Nisan, tiranlaşma eğilimindeki bir iktidara karşı gelişen meşru bir direniş girişimidir. İki görüşün de üzerinde yükseldiği temel nokta, 28 Nisan’ın yaşanmaması durumunda 27 Mayıs’ın gerçekleşmeyeceğidir.

28 Nisan 1960 günü hakkındaki bilgiler çeşitli ve çelişkilidir. Eylemin kimler tarafından örgütlendiği, çatışmanın ne zaman ve ne şekilde başladığı ve nasıl devam ettiği, kaç kişinin ne zaman ve ne şekilde öldüğü uzun yıllar tartışılmıştır; hâlâ bu tartışmalar zaman zaman da olsa siyasal gündemi etkilemektedir. O günkü protestonun hedefi olan siyasal iktidarın, eylemi sert

bir biçimde bastırma yönünde irade kullandığı, hükümete bağlı güvenlik birimlerinin protestocu öğrencilere ateş açtığı tartışmaya taraf olan herkes tarafından kabul edilmektedir.

28 Nisan 1960 günü DP iktidarını ve Tahkikat Komisyonu'nu¹ protesto etmek için Beyazıt Meydanı'nda toplanan yüzlerce üniversiteliden biri olan Turan Emeksiz, polisın açtığı ateş sonucu hayatını kaybetmiştir. Hükümetin istifaya çağrıldığı, resmi binaların işgal edilmeye çalışıldığı bu eylem şiddetle bastırılmış ve eylemin basında yer alması hükümetçe yasaklanmıştır. Ancak bu eylemi, hükümetin yine şiddetle bastırıldığı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) öğrencilerinin 29 Nisan'daki eylemi takip etmiştir. 5 Mayıs'ta Kızılay'da düzenlenen 555K Mitinginde² de iktidar doğrudan hedef alınmış ve hükümetin istifası istenmiştir. 27 Mayıs günü gerçekleşen darbeyle DP iktidarı son bulmuştur.

27 Mayıs'ta iktidarın değişmesi ile öğrenci eylemlerine yaklaşım da değişecektir. Yeni iktidar, toplumsal belleğe yeni bir şekil vermek için DP iktidarının haber yapılmasına dahi izin vermediği 28 Nisan Olaylarını hatırlar/hatırlatır ve kendi iktidarıyla ilişkilendirerek sahiplenir. 27 Mayıs'ın gerçekleşmesi sırasında ve 27 Mayıs öncesindeki öğrenci eylemlerinde hayatını kaybeden, yaşları 12 ile 25 arasında değişen beş genç insan (Turan Emeksiz, Nedim Özpolat, Ersan Özey, Ali İhsan Kalmaz, Sökmen Gültekin)³ "Hürriyet Şehidi"⁴ ilan edilir. 27 Mayıs'ın gerçekleşmesiyle beraber kendi meşruiyet zeminini inşa etme çabasına girişen Milli Birlik Komitesi (MBK), çeşitli yollardan 28 Nisan Olaylarına atıfta bulunmanın yanı sıra, olaylarda ölenleri şehit olarak ilan ederek olaylarla kendi meşruluğu arasında doğrudan bir bağ kurmuştur.

Emeksiz de bu beş "Hürriyet Şehidi"nden biridir. İlerleyen dönemde "Hürriyet Şehitleri" "Devrim Şehitleri" olarak da anılacak, Emeksiz ise diğer şehitlerden farklılaşacak, kendisine özel bir önem atfedilerek "Devrim Şehidi Turan Emeksiz" olarak anılmaya başlanacaktır. Emeksiz'in diğer "Hürriyet Şehitleri"nden farkı, DP hükümetinin bu ölümden doğrudan sorumlu olmasıdır. 28 Nisan günü Beyazıt Meydanı'ndaki eyleme katılan Emeksiz, eyleme müdahale eden polisın kalabalığın üzerine açtığı ateş sonucu hayatını kaybetmiştir. Olayın hükümetçe örtbas edilmeye çalışılması, Emeksiz'in vücuduna kaç kurşun isabet ettiğine, kurşunların nereden geldiğine dair yapılan farklı açıklamalar ve otopsi raporuna ilişkin tartışmalar nedeniyle olayın nasıl gerçekleştiği bugün bile kesin olarak bilinmemektedir.

¹ Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için isyan hazırlığında olduğu yönündeki iddiaları araştırmak için 18 Nisan 1960'ta DP'nin önergesi doğrultusunda TBMM bünyesinde oluşturulan ve geniş yetkilerle donatılan Tahkikat Komisyonu kurulur kurulmaz ülke genelinde parti kongre ve toplantılarının yanı sıra bütün siyasi faaliyetleri yasaklamıştır. 27 Nisan'da çıkan kanunla beraber Tahkikat Komisyonu'nun yetkileri savcılara, sorgu hakimlerine, sulh hakimlerine ve askeri adli hakimlere tanınan hak ve görevleri kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Eroğul, 1970: 173).

² "5'inci ayın 5'inci günü saat 5'te (17.00) Kızılay'da" anlamına gelen "555K" parolasıyla 5 Mayıs 1960 günü Ankara Kızılay Meydanı'nda gerçekleşen ve DP iktidarının protesto edildiği miting.

³ İstanbul Lisesi öğrencisi Nedim Özpolat 29 Nisan 1960 günü gerçekleşen eylemde bir tanka çıkmak isterken tankın altında kalarak hayatını yitirmiştir. Turan Emeksiz'in ölümü dışındaki diğer üç ölüm ise 27 Mayıs günü yaşanmıştır. Teğmen Ali İhsan Kalmaz, Ankara Postanesi'nin ele geçirilmesi sırasında postaneden açılan ateş sonucunda hayatını yitirmiştir. TED Koleji öğrencisi olan on iki yaşındaki Ersan Özey ise, babasının dur ihtarına uymaması nedeniyle arabalarına ateş açılması sonucunda yaşamını kaybetmiştir. Harp Okulu öğrencisi Sökmen Gültekin'in ölümüne ise kendi silahından çıkan bir kurşun yol açmıştır.

⁴ "Hürriyet" ile anımsatılan kuşkusuz 23 Temmuz 1908 ve II. Meşrutiyet'tir. Darbe sonrasında, 27 Mayıs'a giden süreçte yaşamını yitirmiş olanlar "Hürriyet Şehidi" ilan edilirken, 27 Mayıs da "Hürriyet Devrimi" olarak adlandırılacak ve böylece 27 Mayıs iktidarı, 1908 "Hürriyet Devrimi" ve onun kurucu iktidarıyla ilişkilendirilecektir.

28 Nisan'daki öğrenci eyleminin simgesi olarak öne çıkan Emeksiz'in toplumsal belleğe kazınmasında başvurulan yöntemlerden en önemlisi, mekânın, kolektif belleği besleyecek şekilde yeniden düzenlenmesidir. Emeksiz'in, kolektif belleği besleyecek şekilde mekâna işlenmesinde tercih edilen yöntemlerden en göze çarpanı anıtlar ve mekâna yönelik anıtsal düzenlemelerdir.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden vaka analizi kullanılmıştır. Durum çalışması olarak da bilinen vaka analizi "bir olayın yoğun bir şekilde çalışılmasıyla ilgilidir" (Glesne, 2014:30). Tek bir vakayı derinlemesine şekilde anlama çabasıyla hareket edilen bu yöntemde bilgiler detaylıca ve derinlemesine olarak toplanır. Veriler betimleyici bir yöntemle ya da temalar üzerinden nitel bir yaklaşımla analiz edilir (Creswell, 2021: 98,99). Çalışmada ayrıntılı veri toplama amacına uygun olarak *Akşam*, *Cumhuriyet* ve *Ulus* gazetelerinin 1960 yılı mayıs ayının son günleri ve haziran ayı sayıları incelenmiş, *Milliyet*'in ise dijital arşivlerinden yararlanılarak 1960 ve 1968 yılları arasındaki sayılarında yapılan incelemeyle konuyla ilgili veriler toplanmıştır. Yararlanılan bir diğer önemli veri kaynağı İstanbul Atatürk Kitaplığı'nın koleksiyonunda ulaşılan *Beyazıt Meydanı Hürriyet Anıtı Proje Yarışması Program ve Şartları* başlıklı 12 sayfalık kitapçık olmuştur. Bu veriler sayesinde konuya ilişkin gelişmelerin aşamalarıyla takibi mümkün olmuştur.

Çalışmada odaklanılan vaka 28 Nisan 1960 Olaylarında yaşamını kaybeden üniversite öğrencisi Turan Emeksiz'i hatırlatan mekânların oluşturulması ve süreç içerisinde bu mekânların hatırlatıcı vasıflarını yitirmeleridir. Söz konusu süreci analiz etme amacındaki çalışmada beş tema belirlenmiştir: Anıtkabir'deki Devrim Şehitliği, Turan Emeksiz Anıtı, Turan Emeksiz büstleri, isim verme yoluyla Emeksiz'in ölümsüzleştirilmesi ve Emeksiz'i hatırlatan mekânların imhası. Bu temaların ilk dördünde şehitlik, anıtlar, büstler ve isim verme yoluyla hatırlama, son temada ise hatırlatıcı eserlerin ve mekânların tahribi yoluyla hatırlatıcı bağlamlarından koparılışı tartışılacaktır. Çalışmada aşağı soruların yanıtlanmasına çalışılacaktır:

- Kurucu liderin anıt mezarının bulunduğu mekâna defnedilmek Emeksiz'i kurucu bir siyasal sembol haline getirmiş midir?
- Emeksiz'i hatırlatan anıt ve büstlerin kamusal alana yerleştirilmesi ve isminin ortak mekânlara verilmesi, Emeksiz'i içeren mitos ve ritüelin yeniden üretilmesinde hangi bağlamda rol almıştır?
- Bahsedilen mekânsal düzenlemelerin ortadan kaldırılmaları, siyasal bir figür olan Emeksiz'in unutulması sürecini ne ölçüde etkilemiştir?

BULGULAR

Çalışmada, 1960 sonrasında siyasal bağın kuruluşunda temel bir figür haline gelen Turan Emeksiz'in hatırlanması ve unutulması süreci, onun anısına adanmış mekânların inşası ve imhası üzerinden beş tema altında analiz edilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın bu kısmında sözü edilen temaların irdelenmesi amaçlanmıştır.

Anıtkabir'deki Devrim Şehitliği

Emeksiz'in naaşının Anıtkabir'e defnedilmesi, Emeksiz'in mekân üzerinden toplumsal belleğe işlenmesinin ilk adımındır. 30 Nisan günü sabah saatlerinde ailesine ve kamuoyuna haber verilmeden gizlice İstanbul'da Mevlânakapı Mezarlığı'na defnedilen Emeksiz'in cenazesi

buradan alınır ve “Hürriyet (Devrim) Şehidi ilan edilen diğer dört kişinin cenazesi ile beraber 10 Haziran 1960 günü büyük bir törenle Anıtkabir’e gömülür. Devletin güvenlik güçlerince öldürülmüş olan üniversite öğrencisi artık devletin kurucusuyla aynı yerde yatmaktadır.

“Devrim Şehitleri”nin, Anıtkabir’e defnedilerek toplumsal belleği besleyen en önemli mekânlardan birinin parçası haline gelmeleri, onları ulus belleğinin kurucu öğelerinden biri kılma girişiminin bir parçasıdır. “Devrim Şehitleri”nin Anıtkabir’e gömülmesi şehitlerin yeni bir anlam yüklenmesi sonucunu doğurduğu gibi Atatürk’ün ve Anıtkabir’in anlamını da değiştirmiştir. Anıtkabir bahçesinin bir kısmının geri kalan alandan ayrılarak özel bir isim alması ve bu alanın mezarlığa dönüşmesiyle Atatürk, Anıtkabir’de ve ulusun tarihinde tek başına olma özelliğini yitirmiştir, kurucu mitosun kahramanının yanında yeni bir kurucu tarihe yer açılmıştır. 27 Mayıs’ın düzenlediği Anıtkabir’in beslediği tarih kurgusunda Atatürk, hâlâ başat değerdir ancak artık tek kurucu değildir. Ulus, bağrından yeni kahramanlar çıkarabilmekte, kökenine bağlı kalsa da kendini yeniden yaratabilmektedir.

Turan Emeksiz Anıtı

Farklı mekânlara, Emeksiz’i hatırlatacak bir form verme girişimlerinde çeşitli yollar izlenmiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri, Emeksiz’in yaşamını yitirdiği yere bir anıtın dikilerek bu alanın Emeksiz’i hatırlatacak bir bellek mekânına⁵ dönüştürülmesi olmuştur.

İktidarın kendi görüntüsünü oluşturma, bu görüntü içinde kendisini inşa etme çabasının, toplumsal belleği uzamsallaştırma ihtiyacıyla kesiştiği noktada anıt bu iki arayışa da cevap vermektedir. Anıt hem belleği besler, geçmişe dair bir anı çağırır hem de bir temsil olarak iktidarın yeniden üretimini gerçekleştirir.

Be yazıt Meydanı’nda Emeksiz’in vurulduğu yerin bir bellek mekânı olarak işaretlenmesinde ilk adım 28 Nisan’ın ilk yıldönümünde buraya bir bayrak direği dikilmesiyle atılmıştır. 1961 yılından itibaren bayrak direği merkezli olarak ortaya çıkan bu alan bir tören alanına dönüşmüş, bayrak direği önünde saygı duruşunda bulunulması ve buraya çelenk konulması bayram ve anma günlerinin bir parçası haline gelmiştir. Ancak Emeksiz’in hayatını yitirdiği yerin anıtsal bir mekâna dönüştürülmesini tamamlayan anıtın açılması, uzun ve tartışmalı bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Turan Emeksiz Anıtı’nın yapılış sürecinde yaşananlar, Emeksiz’i 27 Mayıs’ı anımsatan diğer “Hürriyet Şehitleri”nden ayrıştıracak ve onu henüz gerçekleşmemiş sosyalist bir devrimin simgesi olarak “Devrim Şehidi”ne dönüşmesine yol açan süreci başlatacaktır.

⁵ Nora’nın “bellek mekânları” kavramı, mekânın üretilmesi ve belleğin oluşma süreçlerini beraber okuma imkânını vermektedir. Topluluğun kendi içinde doğal bir biçimde oluşan bellek ile modern dönemde devlet tarafından topluluğun dışında kurgulanmış ve yapay bir bellek olarak topluluklara dayatılmış olan tarihi, uzlaşmaz iki kutup olarak değerlendiren Nora için bellek mekânı, deneyimlenmemiş bir geçmişin imgesinin üretilmesi yoluyla topluluklara nasıl bir toplumsal bütün olduklarını açıklayan “resmi hafıza”nın ta kendisidir (Nora, 2006). Ancak bu çalışmanın konu aldığı Emeksiz örneği kapsamında yaşananlar Nora’nın çizdiği çerçeve ile uyumsuzdur; çünkü üzerinde çalışılan örnekte resmi anlatının toplumsal belleğin işleyiş şekillerinden beslendiği ve bunun yanında bellek üzerinde de kalıcı izler bıraktığı açık bir biçimde görülmektedir. Resmi anlatı, ancak toplumsal hafızanın işleyiş kanallarına uyarlanabildiği ve bu kanallardan ilerleyebildiği ölçüde etkili olmaktadır. Bu nedenle çalışmada kullanıldığı anlamıyla bellek mekânı kavramının, bir başka yere yerleştirilmeleri durumunda anlam kaybına uğramayacak olan “anıtsal mekânlar” değil, üretildiği zamanla ilişki içinde olan ve içinde yer aldığı siyasal ortamla ilişkilenen “mimari mekânlar” (Nora, 2006: 30) işaret etmekte olduğu belirtilmelidir.

28 Nisan Olaylarında ölenler için bir anıt yapılması fikri 27 Mayıs'ın ilk günlerinde ortaya atılmıştır. Bu fikir öne sürüldüğünde ölenlerin sayısı ve kimlikleri hakkındaki bilgiler, henüz kesinliğe ulaşmamıştır. Bu belirsizliğe karşın İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMTF), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Mimarlar Odası 28 Nisan ve sonrasında şehit düşenler anısına Beyazıt Meydanı'nda bir anıt dikilmesi için bir girişim başlatmışlardır (Cumhuriyet, 1960a). Rektör Sıddık Sami Onar'ın bu girişimin duyurulmasından iki gün sonra verdiği demeçte ise üniversitenin, anıtın dikilmesi işini tek başına gerçekleştirmek istediği ve anıtın yeri olarak da üniversite içinde bir yeri seçeceği açıklanmaktadır (Cumhuriyet, 1960b). Onar ayrıca, anıt yapımı için basının açtığı bağış kampanyalarına da tepki göstermekte ve anıtın masrafları için üniversitenin gerekli bütçeyi ayırdığını duyurmaktadır.

İstanbul Üniversitesi yönetiminin 28 Nisan günü ölenler için bir anıt inşa edilmesi konusunda tek karar verici olma rolünü diğer kurum ve kişilerle paylaşmak istememesine rağmen, birçok toplumsal aktör anıt yapımı fikrine yoğun ilgi göstermiş ve "Hürriyet Anıtı" tartışmalarına katılmıştır. Tartışmalar esas olarak, yapılacak anıtın simgelemesi gereken anlam, yerleştirileceği alan ve yapılacak anıt sayısı üzerinde gerçekleşmiştir. Anıtın ayrıntılarına dair ortaya konulan farklı görüşler aynı zamanda geçmişin ileride nasıl hatırlanacağına dair farklı tahayyüllerin, kurguların birer ifadesi durumundadır.

Tek bir anıt yerine iki anıt dikilmesi düşüncesi ilk olarak, 27 Mayıs'ın gerçekleşmesinden kısa süre sonra TMTF, MTTB ve CHP Gençlik Kolları tarafından yayımlanan ortak bildiriye savunulmuş; "şehit düşen idealist, devrimci gençlerin savundukları davayı sembolize edecek" bir Hürriyet Anıtı'nın hem İstanbul'a hem de Ankara'ya dikilmesi önerilmiştir (Ulus, 1960). Bildirinin arka planındaki düşünce, İstanbul kadar Ankara'da gerçekleşen muhalif eylemlerin de "Hürriyet"e giden yolu açtığı yönündedir. Bu kabule bağlı olarak İstanbul'un yanı sıra Ankara'ya da bir anıt yapılması yönündeki istek, 28 Nisan günü Beyazıt Meydanı'nda yaşanan olaylar kadar 29 Nisan günü SBF ve 5 Mayıs günü Kızılay'da yaşananları da birer bellek figürü olarak kolektif belleğe yerleştirme arzusunun ürünüdür. Ankara'ya yerleştirilecek bir anıt hem Ankara'ya yeni bir anlam yükleyecek hem de Ankara'da 28 Nisan – 27 Mayıs arasındaki dönemi hatırlatacak bir bellek mekânın kurulmasını sağlayacaktır.

"Hürriyet Mücadelesini" anımsatacak anıtların birden fazla olması gerektiğini düşünen bir başka isim İstanbul Üniversitesi rektörü Onar'dır. 27 Mayıs'ın ilk günlerinde "üniversiteli şehit" için üniversite bahçesinde bir anıt dikilmesinden yana olduğunu açıklayan Onar, beş ay sonra yaptığı açıklamada bahçeye bir anıt dikileceğini duyurmuştur ancak bu anıt öğrenciler için değil subaylar içindir (Milliyet, 1960b). Onar'ın verdiği demece göre, Beyazıt Meydanı'na yerleştirilecek "Hürriyet Anıtı"ndan ayrı olarak, 27 Mayıs'a katılan kırk kadar subayın 26 Mayıs gecesi son toplantılarını düzenledikleri üniversite bahçesindeki ağaçlıklı alana, bu olayın anısını yaşatmak için bir anıt inşa edilmesi planlanmaktadır. Üzerinde, bahsi geçen subayların isimlerinin yazılı olacağı ve doğrudan 27 Mayıs'ı hatırlatacak böyle bir anıtın, üniversite bahçesine yerleştirilmesi fikrini destekleyen Rektör Onar'a göre her iki anıtın tamamlanmasıyla beraber oluşacak uzamsal form yeni bir anlam bütünlüğüne sahip olacaktır. Beyazıt Meydanı'na dikilecek olan anıtı bir "deniz"e benzeten Onar'a göre subayların 27 Mayıs'tan önce son kez toplandıkları yere yapılacak olan diğer anıt,⁶ üniversite bahçesindeki Atatürk heykeli ve 28 Nisan'da öğrencilerin önünde toplandıkları merkez binayla beraber "bu denize akan nehrin kaynaklarını teşkil edecektir" (Milliyet, 1960b). Onar'ın mekâna yönelik olarak çizdiği bu tablo,

---

⁶ Ahmet Bayındır, Onar'ın düşlediğine benzer şekilde 27 Mayıs'ı ve orduyu anımsatan bir heykelin İstanbul Üniversitesi bahçesine yerleştirildiğinden bahsetmektedir. Nusret Suman'ın yaptığı olan, "duyarlı ve eğitilmiş olmayanlar"ca heykel olduğu dahi anlaşılacak bu çalışmanın üzerinde "26 Mayıs 1960" tarihi yer almaktadır (Bayındır, 2005).

aynı zamanda Onar'ın yaşanan siyasal dönüşüme dair düşüncelerini ortaya koymaktadır. Ordu, üniversite ve toplumsal bağın her daim temel unsuru olan Atatürk imgesi, oluşan yeni siyasal düzenin, yani "Hürriyet" in hem kurucuları hem de gerçek sahipleridirler. İnşa edilecek iki anıtın tamamlanmasıyla bu üç kurucu unsurun ve onların bileşimi olan kurulu düzenin simgeleri, mekânda yer tutarak belleklere kazınacaktır.

Üniversite rektörünün anıt inşası yoluyla "inkılâp subayını" kurucu bir unsur olarak kolektif belleğe dâhil etmeye çalışması kadar ilginç bir başka gelişme, Milli Birlik Komitesi (MBK)'nin aynı yöntemle "şehit üniversiteli" figürünü oluşturma girişimidir. MBK, Turan Emeksiz'in heykelinin yapılmasına izin verildiği yönünde basında yer alan kısa bir haberle, anıtlı tartışmalara dâhil olmuştur (Milliyet, 1960a). Tartışmaya katılan diğer aktörlerin aksine, MBK inşa edilecek anıtın simgelemesi gereken anlam konusunda net bir tavır almıştır. MBK için kahramanlaştırılacak olan figür bir subay değil, öldürülen öğrencidir. MBK, kurulmakta olan yeni siyasal düzenin kaynağını, öğrencilere yönelen haksız şiddet üzerinden kurmakta ve bunu öldürülen öğrenciyi şehitleştirerek gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

1960 yılının bu tartışmalı ortamı içinde açılan "Hürriyet Anıtı Proje Yarışması," anıtın inşa edilmesi sürecinin önemli bir adımını oluşturmuştur. Yarışma jürisi⁷ tarafından imzalanan çağrı metni, "Hürriyet Anıtı" konusunda ileri sürülen fikirler arası farklılıklardan doğan pek çok belirsizliği sona erdirmektedir. Öncelikle anıtın neyi ve kimleri hatırlatacağı kesinleştirilmektedir; anıt, 28 Nisan günü "soyul davranışlarıyla, kaba kuvvetin, gericiliğin, özçikarcılığın ateşine göğüs geren Hürriyet Şehitleri"nin anısına inşa edilecektir" (Beyazıt Meydanı, 1960: 2). Ayrıca anıtın tasarlanmasında 28 Nisan'ı 27 Mayıs'la beraber ele alan ve bu iki olayla işaretlenen dönemi, tarih içinde biricikleştiren bir görüşün benimsenmesi de beklenmektedir. Anıt, "Hürriyet Devriminin, uzak-yakın geçmişte Milletçe girilen hürriyet mücadelelerinden farklılığını" işaret etmelidir (Beyazıt Meydanı, 1960: 2). Bunun dışında anıttan istenen, üniversitenin "toplum hayatının ve geleceğinin en büyük teminatı olduğunu" gelecek kuşaklara aktarması, "eğitici ve uyarıcı" olması ve turistik bir nesne olmak yerine "üniversitelinin ve şehirlinin gündelik hayatın içinde bir hız, bir ibret, bir ışık ve bir güç olarak yaşaması ve yaşanması"dır (Beyazıt Meydanı, 1960: 4).

Projede tarif edilen anıt, "hürriyet" kadar üniversitenin de simgesi olacak bir anıttır. "Hürriyet Şehidi"ni hatırlatan "Hürriyet Anıtı"nın, üniversitenin de simgesi haline gelmesiyle bu üç öğe arasındaki farklar da silinecek, kutsal beden, simge ve mekân birbirlerinin anlamını verebilir hale gelecek ve iç içe geçecektir. Adeta İstanbul Üniversitesi'nin bir uç karakolu olarak planlanan anıt aracılığıyla üniversite kendi sınırları dışına çıkmakta, meydana yer tutmakta ve burada örgütlenen ilişkiler ağında rol kazanmaktadır. Yapılması planlanan anıt ile üniversitenin, yeni bir alan kazanması ve yeni bir toplumsallık kurması hedeflemektedir.

Anıt üzerine yürütülen tartışmalar boyunca, MBK dışındaki tüm aktörler, anonim bir "Hürriyet Şehidi" ve onu simgeleyecek bir "Hürriyet Anıtı" fikri üzerinde durmuşlardır. Bu sürecin sonucu olarak anıt, Beyazıt Meydanı'na⁸ yerleştirilmiş ve 27 Mayıs 1963'te "Hürriyet Anıtı" adıyla

⁷ Başkanlığını Rektör Onar'ın yaptığı yarışma jürisinde, sanat tarihçisi Prof. Oktay Aslanapa, heykeltıraşlar Hadi Bara ve Prof. Rudolf Belling, mimarlar Dr. Turgut Cansever, Doç. Nezi Eldem ve Asım Mutlu üye olarak yer almış, mimar Harika Söylemezoğlu da raportör olarak görevlendirilmiştir. (Beyazıt Meydanı, 1960: 11).

⁸ Modern dönemde, Beyazıt Meydanı'na bir anıt inşa edilmesi fikri çeşitli defalar tartışılmış, siyasal yapıdaki köklü dönüşümü simgeleyecek bir anıtın Beyazıt'a yerleştirilmesi gündeme getirilmiştir. Tanzimat döneminde Beyazıt Meydanı'na, üzerinde Tanzimat Fermanı'nın tüm metninin yazılı olacağı bir "Tanzimat Anıtı" dikilmesi düşünülmüş ancak bu plan gerçekleştirilememiştir (Tekiner, 2010: 35). Cumhuriyetin ilk yıllarında ise "Taksim Cumhuriyet Anıtı"na göndermede bulunacak şekilde "Beyazıt

açılmıştır. Ancak aradan geçen kısa bir zaman içinde anıt, geri dönüşü olmayan bir biçimde “Turan Emeksiz Anıtı” olarak hatırlanmaya başlanacaktır. İsim ve anlamdaki bu dönüşüm, anıtın Beyazıt Meydanı’nda konumlandırıldığı yerle doğrudan ilgilidir. Yapıt, Emeksiz’in vurulup hayatını kaybettiği noktaya yerleştirilmiştir. 1963’te “Hürriyet Anıtı”nın Beyazıt’taki herhangi bir yere değil de Emeksiz’in vurulduğu ve hali hazırda Emeksiz adına dikilmiş bayrak direğiyle neyi hatırlatacağı kesin olarak belirlenmiş alana yerleştirilmesi, artık “Hürriyet Şehidi”nin tamamen “Turan Emeksiz” figürüyle özdeşleştirildiğini göstermektedir. Yapıt, heykel literatürüne de “Turan Emeksiz Anıtı” olarak geçmiştir (Gezer, 1984; Çınar, 2007; Bakçay, 2007).

Soyut bir çalışma olan ve bronzdan yapılmış olan anıt, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi mezunu olan heykeltıraş Semahat Acuner’in yapıtıdır. Ülkenin o dönemdeki az sayıdaki kadın heykeltıraşlarından birinin yapıtı oluşu kadar, kamusal alana yerleştirilmiş soyut bir heykel olması da yapıtı, Türkiye sanat tarihinde önemli bir konuma yerleştirmektedir.

Yapıt, biçimi itibariyle yarışma jürisinin programında belirlenen şartlara son derece uygundur. Yüksek bir kaidesi bulunmayan, üç metre yüksekliğinde ve iki buçuk metre genişliğindeki yapıt aşırı büyüklükte olmaması ve sade yapısıyla dikkat çekmektedir. Göz hizasında olması nedeniyle başın kaldırılarak bakılmasını zorunlu kılmayan yapıt, izleyicisiyle arasında bir mesafe açmak yerine onunla arasındaki sınırları kaldırmaktadır. İzleyiciyle kurulacak hiyerarşik ilişkinin reddedilmesinin yanı sıra figüratif anlatımın da benimsenmediği anıt bu yönleriyle, katı bir mesajı vaaz eden 19. yüzyılın tipik devlet anıtlardan ayrılmakta, iktidarın soğuk ve ulaşılmaz yüzünü cisimlendirmemektedir.

Soyut bir çalışma olması sebebiyle anıta çeşitli anlamlar yüklenebilmektedir. Çeşitli bakış açılarına göre anıt, sıkılmış ve de en sonunda çatlamış bir yumruk, yanmakta olan bir meşale ya da parçalanmış bir filiz vermiş bir tohum olarak 28 Nisan günü meydana gelen tepkiyi ve mücadeleyi anlatmaktadır. Bir başka yoruma göre ise heykelin yapımında özgürlüğü temsil eden bir çam kozalağından esinlenilmiştir. Ancak son tahlilde yapıt, Acuner’in diğer birçok çalışması gibi soyut bir çalışmadır (Gezer, 1984: 218). Sanatçı bu tercihiyle, konuyla ilgili belirli bir anlama işaret etmemiş ve yorumu, yapıtın gözlemleyicisine bırakmıştır.

Bir açık alan heykeli olması sebebiyle anıtın dikildiği yer en az anıt kadar önemlidir. Üniversite kapısının tam karşısında olan anıt, meydanın her yerinden görülebilecek, dikkat çekici bir konumda yerleştirilmiştir. Beyazıt Meydanı’nda, yaya kaldırımı üzerinde bu yer, merkezi bir nokta olma özelliğine sahiptir. Ayrıca kaldırımın üstünde olması da buradan geçen yayalar için anıtı daha da çarpıcı kılmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Acuner’in soyut heykelinin yerleştirildiği alan, Emeksiz’in vurulduğu nokta olması sebebiyle bir bayrak direğiyle işaretlenmiş bulunmaktadır. Yapıtın bulunduğu yerin hatırlattığı bu geçmişin, yapıtın anlamlandırılması üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Öyle ki “türbe plastiği kullanılmadan tamamen soyut bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş olan anıt” ölü kültüne dair bir ilişki kurmayı amaçlamasa da (Çınar, 2007: 24) yapıtın bulunduğu alanın taşıdığı değer, yapıtı belirlemiş ve anıt 1960’ların sonlarından itibaren “devrim şehidi öğrenci” kültürünün merkezi mekânı haline dönüşmüştür.

Anıtın bulunduğu alan, önünde törenlerin düzenlenmesi açısından da elverişli bir konuma sahiptir. 28 Nisan anma törenlerinde, 27 Mayıs Anayasa ve Hürriyet Bayramı kutlamalarında anıtın önünde düzenlenen törenlerin yanı sıra diğer resmi bayramlarda da anıta çelenk bırakılmaktadır. Anıt bayramlar dışında da bir müracaat noktası halini almıştır, çeşitli durumlara tepkilerini dile getirmek için birçok insan anıta çelenk bırakmıştır. Tüm bunların ötesinde anıt

---

İnkılâp Anıtı”nın inşa edilmesi fikri ortaya atılmış ancak bu tasarı da gerçekleşmemiştir (Gurallar, 2010: 57).

tam anlamıyla bir buluşma noktası haline sokan ise 60'lı ve 70'li yıllarda öğrenci eylemlerinin anıtın önünden başlaması olmuştur. Öğrenci eylemlerinin başlangıç noktası durumundaki anıtın önünde “devrim yemini” edilen bir kutsal merkez haline gelmesiyle “Hürriyet Şehidi” yerini “Devrim Şehidi Turan Emeksiz” e bırakacaktır.

Anıt, aradan geçen yıllarda yeni anlamlarla da donanmıştır. 6. Filo'ya kaşı yürüyüşün ve daha birçok önemli protesto gösterisinin başladığı nokta olarak anıt artık, ilk örneği olarak 28 Nisan'ı değil tüm öğrenci hareketlerini de anımsatmaktadır. Bunun yanı sıra anıtın anımsattığı tek ölüm Emeksiz'in ölümü değildir; çünkü 28 Nisan'dan yaklaşık dokuz sene sonra, 23 Eylül 1969'da bir başka muhalif öğrenci, Taylan Özgür de anıtın birkaç metre yanında emniyet güçlerince vurularak yaşamını yitirecektir. 16 Mart 1978'de gerçekleşen ve yedi öğrencinin yaşamını yitirdiği katliam, Beyazıt Meydanı, devrimci öğrenci, ölüm üçlüsünü bir kez daha belleklere kazıyacak ve “devrim şehidi öğrenci” kültürünü yeniden üretecektir.

Turan Emeksiz Büstleri

“Başla birlikte boyun ve omuzlardan oluşan kompozisyon” anlamına gelen büst (Yılmaz, 1999: 91), heykel sanatı açısından figüratif anlatımın önemli biçimlerinden biridir. Kişinin kimliğini dolaysız olarak işaret etmeyi sağlayan büstlerin yapımı, kişinin kültleştirilmesinde önemli bir araç durumundadır. 1963 yılında Beyazıt Meydanı'na dikilen “Turan Emeksiz Anıtı”nın soyut anlatımı karşısında, yurdun çeşitli yerlerine Emeksiz'in beş adet büstünün yerleştirilmesi, Emeksiz'in somut görüntüsünü toplumsal imgeleme yerleştirilme amacını taşıyan bir girişimin ürünü olarak gözükmektedir.

Emeksiz için yapılmış büstlerden ilki olan Çağaloğlu'ndaki büst, birbirlerine kopya derecesinde benzeyen diğer Emeksiz büstlerinden ayrılmaktadır. 28 Nisan 1962'de törenle Çağaloğlu'ndaki MTTB binası önüne yerleştirilen büst, Güzel Sanatlar Akademisi'nde hazırlanmıştır (Milliyet, 1962). Ceket, gömlek ve kravat giymiş biçimde gösterilen Emeksiz, yapıtta oldukça yaşlı bir biçimde betimlenmiştir. Beyaz renkteki büstün kaidesine monte edilmiş sarı üzerine siyah yazılı metal levhada yapıtın açılışı sırasında “28 Nisan 1960” yazmakta iken levhadaki yazı daha sonraları “1940-1960” şeklinde değiştirilmiştir. Yapıtı, büstün hemen arkasındaki duvara monte edilmiş büyük bir Atatürk maskı tamamlamaktadır. Kenan Yontuç'a ait olan 1928 tarihli yapıtın kopyası olan mask çeşitli zamanlarda sarı ve siyah renge boyanmıştır.⁹ Bir bütün halinde düşünüldüğünde Emeksiz'in başının hemen üzerinde yükselen Atatürk'ü temsil eden örnek Türk genci olarak gösterildiği düşünülebilir. Büst ve maskın merkezini oluşturduğu kompozisyonu, büstün sağında ve solunda yer alan iki bayrak direği tamamlamaktadır. Büst, kendisinden çok daha büyük bir alan kaplayan mask altında ezilmektedir; ayrıca yerleştirildiği noktanın bahçe içinde kalması nedeniyle yoldan geçenlerin dikkatini çekmemektedir.

İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü içinde, Turan Emeksiz'in adının verildiği yemekhaneye giden yola, Adana'da yine Turan Emeksiz'in adını taşıyan parka, Emeksiz'in öğrencisi olduğu Orman Fakültesi'nin bahçesine ve Malatya'da Atatürk anıtının karşısına yerleştirilen büstler aynı kalıptan üretilmişlerdir.¹⁰ Baş ile omuz kısmı arasındaki açı farklılıkları haricinde büstler birbirinin aynısıdır. Malatya'daki büst 27 Mayıs 1962'de, Orman Fakültesi'ndeki büst ise aynı yıl 1 Kasım'da açılmıştır. Çağaloğlu'ndaki büstün açılışına da katılan Vali Niyazi Akı'nın yanı sıra Rektör Onar da Orman Fakültesi'ndeki büstün açılışında hazır bulunmuştur. Orman Fakültesi

⁹ Bayındır'a göre maskın yanı sıra, üzerinde sanatçı imzası bulunmayan büstün kendisi de Yontuç'a aittir (2005).

¹⁰ Yüksek ihtimalle Beyazıt'taki bahçesine yerleştirilen büst Semahat Acuner tarafından yapılmıştır. Ancak bu konuda herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

ve Beyazıt Kampüsü'ne yerleştirilen büstler, Onar'ın gerçekleştiremediği hayalini farklı bir biçimde hayata geçirmiştir; 28 Nisan'ın şehidi bir daha ayrılmamak üzere üniversitesine dönmüştür. Büstüyle uzamda yer alan Emeksiz buna paralel olarak üniversite içinde görünürlük kazanmakta ve toplumsal bellek sürekli olarak yeniden yerleşmektedir.

Malatya'daki Emeksiz büstü, tam karşısında yerleştirildiği Atatürk anıtıyla beraber, Cağaloğlu'nda oluşan kompozisyona benzer bir tablo yaratmaktadır. Ulusun kurucusu ile onun eylemini yineleyen ve ulusun köklü bir krizden kurtularak yeniden kurulmasında rol alan örnek Türk genci birbirlerine bakmaktadırlar. Bu iki kurucunun taştan simgeleri arasında kalan alan şehrin tören alanıdır. 1978'e kadar resmi bayramların yanı sıra 28 Nisanlarda yapılan anma törenleri de iki heykele birden çelenk konulmasıyla başlamıştır.

1962 yılında birbiri ardına açılan Emeksiz büstleri, Emeksiz figürünün yeni bir anlam kazandığını göstermektedir. Emeksiz, büstü kamusal alana yerleştirilen tek "Hürriyet Şehidi"dir, 27 Mayıs'ı izleyen günlerde ünlü heykeltıraş Sabiha Bengütaş'ın Teğmen Kalmaz'ın bir büstünü ve gerçek boyda bir heykelini yapacağı ve heykelin Harp Okulu bahçesine dikileceği yönünde haberler (Akşam, 1960) basında yer almışsa da ilerleyen dönemde bu yapıtlar gerçekleştirilmemiştir. Ortaya çıkan tablo, Emeksiz'in diğer "Hürriyet Şehitleri"nden farklılaştığını, onların önüne geçtiğini göstermektedir. Büstlerinin dikilmesiyle Emeksiz diğer "Hürriyet Şehitleri"nin arasında "Devrim Şehidi" olarak sıyrılmıştır. Bu gelişmenin ardında, sağ çizgide yer alan ve DP'nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi (AP)'nin giderek güçlenmesinin, iktidarda yarattığı endişenin yattığı düşünülebilir. DP'ye karşı oluşmuş ve onu siyasal alanın dışına itmiş olan azınlığın temsilcisi olan Emeksiz bu kez de AP'ye karşı verilmesi muhtemel mücadelenin kurucu ögesi olarak kurgulanmaktadır.

İsim Verme Yoluyla Emeksiz'in Ölümsüzleştirilmesi

Mekâna ad verme, Emeksiz'in bir bellek figürü olarak inşa edilmesinde uygulanmış olan önemli bir yöntemdir. Mekânı inşa etmek gibi mekâna ad vermek de iktidara özgü bir faaliyettir. Verilen yeni isim zihinlerde neredeyse mekânı yeniden inşa etmektedir. MBK'nin ve sonrasında ordunun siyaset üzerinde etkin olduğu dönem boyunca ve 27 Mayıs'ı anımsatması amacıyla Emeksiz'in ismi İstanbul, Ankara, Malatya, Adana, Gaziantep, Afyon ve Sakarya'da çeşitli mahalle, cadde, sokak ve okullara verilmiştir. Ayrıca Tarsus'taki okaliptüs ormanına ve İstanbul Şehir Hatlarındaki bir vapura da Turan Emeksiz adı konmuştur.

Türkiye'de toplumsal belleği şekillendirme amacıyla sıklıkla başvurulmuş olan bu yöntem, genellikle etkili olamamaktadır; çünkü mekân, verilen yeni ismiyle değil önceden taşıdığı ismiyle anılmaya devam etmektedir (Tunçel, 2000: 31). Turan Emeksiz örneği ise bu konuda istisnalardan birini oluşturmaktadır. Emeksiz'in adının yeni oluşturulmaları nedeniyle önceden bir ismi olmayan mekânlara verilmesi, bu mekânların Emeksiz ismiyle beraber anılmaları sonucunu doğurmuştur.

Emeksiz'in adını taşıması nedeniyle onu hatırlatan ve halk tarafından en çok bilinen mekân Turan Emeksiz Vapuru'dur. 1961 yılında Glasgow'daki Govan-Fairfield tersanesinde üretilen ve aynı yılın ekim ayında İstanbul Şehir Hatları filosuna katılan vapura "Turan Emeksiz" adı verilmiştir. İstanbul Boğazı'nda hizmet vermeleri için aynı dönemde alınan üç vapura da 27 Mayıs'la ilgili isimler verilmiştir: "Teğmen Ali İhsan Kalmaz," "İnkılâp," "Harbiye." Turan Emeksiz'in adını taşıyan vapur geçirdiği birçok kazaya rağmen 2004 yılına kadar hizmet vermeye devam etmiştir.

22 Haziran 1960'ta Tarsus'ta oluşturulmakta olan bir okaliptüs ormanına, Emeksiz'in öldüğü sırada Orman Fakültesi öğrencisi olduğunu hatırlatacak şekilde, "Turan Emeksiz Ormanı" adı verilmiştir. Tarım Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, alınan kararlar Emeksiz'e olan şükran

borcunun ödendiği belirtilmiştir. 1962-1965 seneleri arasında, arazinin bozulmasını önlemek ve yörenin odun ihtiyacını karşılamak amacıyla ağaçlandırma yapılarak meydana getirilen orman bugün de Turan Emeksiz adıyla anılmaktadır.

Turan Emeksiz'in adı, memleketi olan Malatya'da da bir caddeye ve liseye verilmiştir. 1964-65 eğitim yılına kadar Malatya Ortaokulu'yla aynı binada eğitim veren Malatya Lisesi için yeni bir binanın yapılmasıyla lise, ortaokuldan ayrılmış ve 26 Eylül 1964'te Turan Emeksiz Lisesi olarak açılmıştır. Aynı dönemde lisenin yanından başlayarak yapılan istimlak sonucu oluşturulan yeni bir caddeye de Emeksiz'in adı verilmiştir.

Emeksiz'i Hatırlatan Mekânların İmhası

Turan Emeksiz'e adanan mekânların hatırlattıkları açıktır: Emeksiz, Türkiye'de ölümü devlete bağlanan ve bizzat devlet tarafından siyasal şehit ilan edilerek toplumsal belleğe kazınan ilk öğrencidir. Toplumsal bir hareketle bir hükümetin protesto edilebileceğini ve hatta devrilebileceğini anımsatmaktadır. 1960 ve 1970'ler boyunca süren öğrenci hareketlerinin ilk simgesidir. Devletçe yaratılan bu simge zaman içinde ikinci bir boyut kazanmış, kurucu iktidarı ve onun meşruluğunu anımsatan "Hürriyet Şehidi", sol hareketleri ve devrimci mücadeleyi hatırlatan "Devrim Şehidi"ne dönüşmüştür. Oluşan durumdan rahatsız olan devlet ise ilk önce bu figürü dondurma girişiminde bulunacak, başarılı olamayınca da onun imhasına başlayacaktır. 12 Eylül'ün kesin bir dönüşüm başlattığı unutulmamakla beraber Emeksiz figürünü belleklerden çıkarmaya yönelik girişimlerin 1960'ların ilk yarısında başladığı görülmektedir.

27 Mayıs'ın ardından devlet eliyle oluşturulan ve zaman içinde yeniden üretilerek güçlendirilen Emeksiz figürü, taraftarlarını olduğu kadar karşıtlarını da örgütlemiştir. Emeksiz'in şehitleşmesi, yeni bir toplumsal ayrışmayı inşa etmesinin yanında, birbirinin karşısında konumlanan iki farklı siyaseti üretmiştir. Bir yanda Emeksiz'in bir bellek figürü olarak inşasına devam edilmiş, içeriğine yapılan farklı yakıştırmalarla beraber simgenin görünürlüğü ve bilinirliği güçlendirilmiştir. Diğer yanda ise Emeksiz figürünün çizdiği sınırın dışında kalan kutup tarafından, figürün imhasına yönelik girişimler başlatılmış, Emeksiz simgesini görünür kılan, onu hatırlatan biçimlerin ortadan kaldırılması için çaba harcanmıştır. Hatırlatma ve unutturmaya hedefleyen bu iki siyaset, simgenin inşasının başlangıcından itibaren bir arada ve mücadele içinde olmuştur. Ancak aralarındaki güç dengesinin zaman içinde değişmesiyle imha girişimi, inşa çabasına üstün gelmiştir.

Emeksiz'in belleklere kazınması politikasına tepki olarak ortaya çıkan Emeksiz'i yok etme girişimi, kendisini ilk olarak Emeksiz'i hatırlatan mekânlara yapılan fiziki saldırılarla göstermiştir. Basına yansıyan ilk saldırı 13 Ekim 1961'de gerçekleşmiştir. 28 Nisan'ın ilk yıl dönümünde Emeksiz'in anısını yaşatmak için öldüğü noktaya dikilen bayrak direği, saldırıya maruz kalmıştır (Milliyet, 1961). Emeksiz'e yönelik olarak gerçekleşen ve onu hatırlatan mekânın somut bir biçimde tahrip edilmesi şeklinde ortaya çıkan bir başka olay 21 Şubat 1963'te yaşanmıştır. Bayrak direğinin tahrip edilmesi olayından yaklaşık bir buçuk yıl sonra meydana gelen bu olayda, Emeksiz'in Çağaloğlu'ndaki MTTB binası önünde bulunan büstü, üzerine kırmızı boya sürülmek suretiyle tahrip edilmiştir (Milliyet, 1963). Emeksiz'e yönelen bu iki saldırı da sahiplenilmemiştir.

Emeksiz'in Çağaloğlu'ndaki büstü 24 Ocak 1966'da bir kez daha saldırıya uğramıştır. Hüseyin Semerci adlı şahıs, baltayla vurarak kaidesinden ayırdığı büstü yanına alarak kaçmaya çalışırken, olaya şahit olanlar tarafından takip edilmiş ve olay yerine sonradan gelen polisler tarafından yakalanmıştır. Emeksiz'i anımsatan mekânları tahrip etmeye yönelik bu üçüncü olayda fail

yakalanmışsa da akli dengesi bozuk saldırgan, polise verdiği ifadede büstü kendisine benzediği için alıp evine götürmek istediğini söylemektedir (Milliyet, 1966a).

1960'ların ilk yarısı boyunca Emeksiz'in anısını silmeye yönelik olarak gerçekleşen saldırılar, imha girişimini başarıya ulaştırmaktan çok, inşa girişimini beslemiştir. Emeksiz figürünün görüldüğü alanları tahrip ederek ortadan kaldırma girişimleri, amaçlarına ulaşamadıkları gibi Emeksiz figürünü inşa etmekte olan söylem ve ritüellere kendilerini tekrarlama fırsatı sunmuştur. Bu bakımdan Ocak 1966'da baltayla sökülen Emeksiz büstünün törenle yeniden yerine yerleştirilmesi, inşa-imha ilişkisinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Tören, kısa bir süre için de olsa sekteye uğrayan figürü yeni baştan ve belki de eskisine göre daha güçlü bir biçimde inşa etmiştir. Bu tören, yeniden kurduğu Emeksiz figürünün dokunulmazlığını da tesis etmiştir. Bundan sonra 1978 Malatya Olayları'na kadar Emeksiz'i hatırlatan mekânlara yönelik büyük çaplı fiziki bir saldırı düzenlenmeyecektir. Çünkü siyasal bağı kuran yapıtaşlarından biri olarak Emeksiz ve onun görünümü kutsaldır; kutsal olan ise daima dokunulmazdır. 1966'da olduğunun aksine 1978'de Emeksiz'in büstü törenle yeniden yerini alamadığı zaman ise Emeksiz, bir kutsal olarak yeniden üretilemeyecek ve dokunulmazlığını kazanamayacaktır.

Adalet Partili (AP) Yerel Yönetimlerin İmha Girişimleri

1966 senesiyle beraber Emeksiz figürünü inşa ve bunun karşılığında da imhaya yönelen politikalar arasında yeni bir denge oluşmuştur. Emeksiz'i hatırlatan mekânların tahrip edilmesi denemelerinin başarısız oluşu, figürün güçlü bir şekilde kurulmuş olduğunu ve kriz anlarında kendini yeniden üretebildiğini ortaya koymuştur. İnşa politikasının bu gücü karşısında ise imha politikası farklı imha yöntemlerine yönelmiştir. Bu yöntemlerden en önemlisi, Emeksiz'i hatırlatma amacıyla oluşturulmuş mekânların bu özelliklerini yitirecek şekilde yeniden düzenlenmesi için, belediye meclislerine AP'li üyelerce verilen önerilerdir. Böylece Emeksiz figürünün imhasına yönelik politikaya resmî kurumlar da dâhil olmuştur.

Emeksiz figürünün devlet eliyle imha edilmesine yönelik olarak ilk girişim 1966 yılının Ocak ayında gerçekleşmiştir. İstanbul Belediye Meclisi Başkanlığı'na AP'li üye Şirzat Ulusoy tarafından verilen önergeyle Beyazıt (Hürriyet) Meydanı'nda bulunan Turan Emeksiz Anıtı'nın yerinin değiştirilmesi teklif edilmiştir. Ulusoy, "üniversite hadiseleri sırasında Beyazıt'ta vefat eden Turan Emeksiz" olarak andığı Emeksiz için dikilmiş olan anıtın, yaya ve araç trafiğini aksattığını belirtip anıtın kim tarafından ve kaç para harcanarak yaptırıldığını sormakta ve anıtın bulunduğu yerden kaldırılarak yolun karşı tarafında uygun bir yere taşınmasını önermektedir. Önerge, 11 Ocak 1966'ta verilmiş, 1 Şubat 1966 günü ise basına yansımıştır. Önergenin 1966 Şubat ayı içinde görüşüleceği açıklansa (Milliyet, 1966b) da gelen tepkiler üzerine önerge belediye meclisi gündemine alınmamıştır.

Emeksiz'i hatırlatan mekânı, bu özelliğini yitirecek şekilde yeniden düzenlemeyi amaçlayan ilk resmi girişimin başarısızlığa uğramasından yaklaşık iki yıl sonra Adana'da benzer bir girişimde bulunulmuştur. 1968 Mart'ında Adana Belediye Meclisi'nde AP'li üyelerin oylarıyla Turan Emeksiz'in büstünün yine kendi adını taşıyan parktan alınarak başka bir yere nakledilmesine karar verilmiştir (Milliyet, 1968). Alınan karar 21 Nisan 1968'de hayata geçirilmiş, büst, kaidesinden sökülerek belediyenin ayniyat deposuna kaldırılmıştır; ancak Adana'daki 6. Kolordu komutanının 27 Mayıs'ın yıldönümünde Emeksiz'in büstüne çelenk koyulacağını, büstün nerede olduğunu sorması üzerine büst kısa süre içinde gerçekleştirilen hazırlıktan sonra 24 Mayıs 1968'de Atatürk Parkı'na yerleştirilmiştir. 27 Mayıs günü düzenlenen Hürriyet ve Anayasa Bayramı törenlerine belediye başkanı Ali Sepici dışında hiçbir AP'li katılmamıştır.

AP, 27 Mayıs'ın ve yeniden oluşmakta olan öğrenci hareketinin simgesine karşı açıkça cephe almıştır. Çünkü Emeksiz'in eksenini oluşturduğu bir anlam dünyasında AP'nin kendisini kendi isteğince tanımlaması mümkün değildir. DP mirasını sahiplendiği müddetçe AP bir cinayetin lekesini taşımak ve o lekeyle tanımlanmak zorundadır. AP, DP'yi canlandırdığı sürece, karşısında Emeksiz üzerinden tanımlanan DP'yi bulacak ve bir suçun faili olarak itham edilecektir. DP'nin devamı olduğunu ilan eden bir AP, Emeksiz'in hatırlandığı her durumda tıpkı DP gibi "suçlu" olarak kodlanacaktır. AP lideri, başbakan oluşu nedeniyle en önde katılmak durumunda olduğu törenlerde Anıtkabir'de "kırat" nedeniyle ölmüş olan gençlerin mezarıyla yüzleşecek, AP'liler caddelerde, parklarda, okullarda DP'nin sorumlusu olduğu cinayetle karşılaşacaklardır. Emeksiz ile DP ve onun takipçisi olan AP arasındaki her karşılaşmada, "şehit" olan Emeksiz bir suçun şahidi ve kurbanıdır; karşılaşmanın karşı kutbunda konumlanmak zorunda olan DP ve AP'ye düşen rol ise "suçlu" rolüdür.

Emeksiz, görünür olduğu sürece AP'nin sanıklığı hiçbir zaman son bulmayacak ve tanık Emeksiz, AP'yi her defasında yeniden sanık olarak işaretleyecektir. AP'nin aldığı yüksek oy oranı bu lekeyi silememektedir, çünkü ilişki mevcut düzeni kuran olağanüstü hâl şartlarında şekillenmiştir. Bu toplumsal bağ ve Emeksiz birbirlerinden ayrı olarak düşünülemez durumdadırlar. O halde bu bağın hükmünden kurtulmak için yaşamaya devam eden ve fütursuzca ayakta duran Emeksiz'in ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Malatya'daki Turan Emeksiz Büstünün Parçalanması ve Emeksiz Adının Tabelalardan Silinmesi

17 Nisan 1978'de Malatya Belediye başkanı Hamit Fendoğlu'nun, kendisine gönderilen bombalı bir paketin patlaması sonucunda, üç akrabasıyla birlikte hayatını kaybetmesi üzerine çıkan olaylar, Emeksiz figürünün yok edilmesi politikasında önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Meydana gelen olaylarda Turan Emeksiz Caddesi'ndeki birçok işyeri ve evin yakılmasının yanı sıra Emeksiz'in büstünün parçalanması Emeksiz'in kentteki izlerinin silinmesinde önemli adımlar olmuştur.

Suikast sonucunda harekete geçen saldırgan kitlenin eylemleriyle Emeksiz'in izleri, doğduğu ve büyüdüğü kent olan Malatya'dan büyük ölçüde silinmiştir: Kentin tören alanındaki büst parçalanmış, Turan Emeksiz Caddesi'nin içinden geçtiği ve çok sayıda Alevinin yaşadığı mahalle büyük ölçüde tahrip edilmiş, Turan Emeksiz'in babasının mezar taşı, üzerinde "Emeksiz" yazdığı için parçalanmıştır. Emeksiz'i hatırlatan mekânların tahrip edildiği Malatya'da yok edilmek istenen artık 27 Mayıs'ın hatırası olan "Hürriyet Şehidi Turan Emeksiz" değil, sosyalist muhalefeti çağrıştıran "Devrim Şehidi Turan Emeksiz"dir. Mekândaki bu tahribatla Malatya'nın "Emeksizleştirilme"sinde önemli bir adım atılmıştır.

Turan Emeksiz simgesinin yok edilmesinde izlenen bir diğer önemli yol, Emeksiz'in isminin verildiği birçok cadde, sokak ve okul isminin değiştirilmesidir. Malatya, Afyon ve Sakarya'da verilen isimler 1980 sonrasında değiştirilmiştir. Çalışmanın bu kısmında Malatya'da yaşanan isim değişikliklerine değinmekle yetinilecektir.

Turan Emeksiz'in adı 1963 yılında Malatya'nın merkezinden geçecek şekilde oluşturulan yeni bir caddeye verilmiştir. Kentin büyük bir kesimini kesmekte olan cadde aradan geçen zamanda önemli bir yerleşim alanı haline gelmiş ve kentin sosyal hayatında merkezi bir rol oynamaya başlamıştır.

Oldukça uzun bir cadde olan Turan Emeksiz Caddesi'nin bir kısmının ayrılarak, ayrılan kısmına başka bir adın verilmesi sıklıkla belediye meclisinin gündemine gelmiştir. 1974 yılında cadde ikiye bölünmüşse de caddenin bir kısmı Turan Emeksiz ismini taşımaya devam etmiştir. Turan Emeksiz adının caddeden bütünüyle kaldırılması Malatya Belediye Meclisi'nin 24 Haziran

1985'te oy çokluğuyla aldığı kararla gerçekleşmiştir. TBMM'nin kuruluşunun 65. Yıl dönümü olması nedeniyle oluşturulan kutlama komitesinin kentteki bir caddeye veya meydana "Milli Egemenlik" adının verilmesini istemesi üzerine konuyu görüşen belediye meclisi Turan Emeksiz Caddesi'nin bu değişiklik için en uygun yer olduğuna karar vermiş ve caddenin adını Milli Egemenlik Caddesi olarak değiştirmiştir.

Emeksiz'in izlerinin Malatya'dan tamamen silinmesine yönelik bir diğer girişim Turan Emeksiz Lisesi'nin adının değiştirilmesi olmuştur. 1964'te, yeni açılmış olan Turan Emeksiz Caddesi üzerinde inşa edilen yeni binasında eğitime başlayan Turan Emeksiz Lisesi'nin adı 1984-1985 öğretim yılının başında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Malatya Lisesi olarak değiştirilmiştir.

Turan Emeksiz Anıtı'nın Yerinden Kaldırılması

1966 Ocak ayında İstanbul Belediye Meclisi üyesi Şirzat Ulusoy'un teklif ettiği değişiklik, 21 Nisan 1985 tarihinde gerçekleşmiş ve Turan Emeksiz Anıtı yerinden kaldırılarak caddenin karşısına taşınmıştır. Bu değişiklikte heykel, anıtsallık özelliğini yitirmiştir. Emeksiz'in vurulduğu noktadan kaldırılan ve caddenin karşısında, yoldan geçenlerin dikkatini çekmeyecek bir noktaya yerleştirilen heykel artık ne Emeksiz'i ne 28 Nisan Olaylarını, ne de Beyazıt Meydanı'nda toplanan öğrencileri anımsatmaktadır.

Açık alan heykeli katı ve hareketsiz bir biçim olamadığı gibi ancak uzamla kurduğu ilişki içinde bir anlam kazanmaktadır (Yılmaz, 1999: 23). Turan Emeksiz'in öldürüldüğü noktaya dikilmesi nedeniyle, Emeksiz'in ölümüne şahitlik etmekte ve bu ölümü hatırlatmakta olan anıt, ait olduğu yerden kaldırılmasıyla kimliğini yitirmiştir. Anıtın bulunduğu yer önemlidir; çünkü Emeksiz'i Emeksiz kılan eylemi, onun ölümünü, ölümsüz kılmaktadır. Emeksiz'in vurulduğu nokta, anıtı oluşturan kompozisyonun önemli bir parçasıdır.

Anıtın yerden yaklaşık iki metre yükseklikteki bir taraçaya yerleştirilmesi, 1985'teki değişikliğin anıtın anlamına verdiği bir başka zarar olmuştur. Değişiklik, heykelin fark edilmesini ve bütününe görülmesini engellemektedir. Resim, fotoğraf, sinema gibi diğer görsel sanatlarla karşılaştırıldığında heykel, yapıt-izleyici arasındaki ilişkide özgürlüğe daha geniş bir olanak sunar. Heykelin bir hacme sahip oluşu, seyircinin bakış yönünü ve açısını anlamın yorumlanması açısından önemli kılar. Heykelin üç boyutlu oluşu nedeniyle seyirci yapıta istediği açıdan yaklaşmakta özgürdür. 1985 yılındaki değişiklikte anıtın boy seviyesinin üstüne çıkarılması sonucunda yapıtla seyirci arasında eşitliğe dayalı olarak kurulan ilişki bozulmuştur. Kaldırım kenarındaki toprak taraça üzerindeki yeni konumunda anıtın etrafında özgürce dolaşamamakta, "arkası" görülememektedir. Yapıt, yeni yerinde meydandaki insanlarla aynı uzamı paylaşmamakta ve onlarla ilişkiye geçememektedir.

Anıtın yeni konumu, onun kutsal dokusunu da zedelemiştir. Önceki yerinin aksine anıt eğimli ve dar bir toprak alan olan yeni yerinde "tavaf edilememekte" ve bir "hac mekânı" olma niteliğini yitirmektedir. Önünde, çelenk bırakılacak bir alanın bulunmayışı, anıtın bir törene ev sahipliği yapmasını da fiziki açıdan imkânsız kılmaktadır.

Yerinin değiştirilmesinden sonra anıt, merkez olma, meydanı tanımlama, buluşma noktası ve başvuru merkezi olma özelliklerini de yitirmiştir. Anıtın yerinin değiştirilmesiyle Emeksiz kültü hayatı bir darbe almıştır.

Anıtkabir'den Nakil

Emeksiz'in toplumsal bellekten silinmesine yönelik en önemli adım ise 24 Ağustos 1988'de atılmıştır. Emeksiz'in ve diğer "Hürriyet Şehitleri"nin mezarları Cebeci Şehitliği'ne aktarılmak üzere Anıtkabir'de gömülü oldukları yerden çıkarılmıştır.

Bu eyleminin dayandığı hukuki düzenleme 6.11.1981 tarihli "Devlet Mezarlığı Hakkında Kanun"dur. Kanunun ikinci fıkrası şöyledir: "Türk milletinin, bir armağan olarak yalnız büyük kurtarıcısı için tesis ettiği Anıtkabir'de Atatürk ve ayrıca en yakın silah ve mesai arkadaşı İsmet İnönü'nün kabirleri muhafaza edilir. Anıtkabir alanı içine başkaca hiçbir kimse defnedilemez" (Resmî Gazete, 1981) Kanun uygulanması için Devlet Mezarlığı'nın yapımının bitmesi beklenmiş, 24 Ağustos 1988 günü, Hürriyet Şehitliği'ndeki mezarlar Cebeci Şehitliği'ne nakledilmiştir.

Anıtkabir'deki "Devrim Şehidi Turan Emeksiz," Cebeci Şehitliği'nde "sıradan bir şehit" olarak yatmaktadır. Mezarı, "Güneydoğu Şehitleri" arasındadır ve hiçbir ayırıcı niteliğe sahip değildir. Üstelik mezar taşına ismi ve memleketi Malatya'nın dışında hiçbir şey yazılmamış, diğer mezarlarda bulunan doğum ve ölüm tarihlerine bile yer verilmemiştir. Emeksiz'i yeni mezarına nakledenler, "28 Nisan 1960" yazısını mezarlığın dışında bırakmışlar, içi boşaltılmış bir Emeksiz'i şehitliğe kabul etmişlerdir. Cebeci Şehitliği'nde yatan Emeksiz, onu o yapan bütün ayrıntılardan koparılarak kimliksiz bir hale sokulmuştur; o artık "Devrim Şehidi Turan Emeksiz" değildir.

Basına haber verilmeden ve herhangi bir tören düzenlenmeden gerçekleştirilen, cenazelerin çöp torbalarıyla taşındığı bu nakil işlemiyle "Devrim Şehidi" Emeksiz toplumsal bellekten bir daha geri dönmek üzere silinmiştir. Anıtkabir'deki fiziki yerin kaybı, belleklerde de paralel bir kaybı doğurmuştur. Tıpkı Malatya'da olduğu gibi mekânın korunamadığı durumda bellek de korunamamıştır.

Toparlamak gerekirse, 1960 sonrasında yeni siyasal bağın kurucu öğelerinden biri olan Emeksiz figürü, aradan geçen yıllar içinde fakat en çok da 12 Eylül'ü izleyen süreçte Emeksiz'in mezarına ve heykellerine vurulan kazma ve balyoz darbeleriyle yok olmuştur. Siyasal bağın üretilmesinin geçmiş üzerinden kurgulandığı ve bu kurgunun mekânda ve törensel edimler aracılığıyla cisimleştirildiği düşünüldüğünde Emeksiz'i hatırlatan mekânların yok edilmesi, Emeksiz anmalarının düzenlenmesini imkânsız hale getirmiş, törenin düzenlenemeyişi ise geçmişin hatırlanamayışına yol açmıştır. Bu aşamadan sonra Emeksiz'i hatırlamak değil, tam tersine onu unutmak bambaşka bir siyasallığın kurucusu olmuştur.

SONUÇ

Mekânın siyasal iktidar tarafından uzam üzerinde gerçekleştirilen bir düzenleme olarak ele alınmasının yanı sıra çalışmada esas olarak mekânı, siyasallığı inşa eden kurucu bir öge olarak değerlendiren bakış açısı benimsenmiştir. Bu bakış açısından mekân, sadece insan faaliyetinin bir çıktısı değil aynı zamanda o faaliyetin oluşumuna katılan bir kaynaktır.

Toplumsal yapı değiştikçe bellek yeniden örgütlenir. Muhafif toplumsal hareketin bir simgesi olarak inşa edilmiş olan Emeksiz figürü, 12 Eylül'le beraber bastırılmış ve toplumsal bellekten silinmiştir. Emeksiz'in toplumsal bellekten silinmesinde başvurulan yöntemlerden en önemlisi, kolektif belleği besleyecek şekilde düzenlenmiş olan mekânı, bu özelliğini yitirecek biçimde yeniden yapılandırmak olmuştur.

12 Eylül iktidarı ve takipçisi ANAP iktidarı Emeksiz figürünün yok edilmesine yönelik girişimleri sistemli bir hale getirmişlerdir. Emeksiz'in adı, "komünist" olduğu gerekçesiyle cadde, sokak ve okul tabelalarından silinmiştir. Açıkça müdahalenin yapılmadığı durumlarda ise Emeksiz unutulmaya terk edilmiştir.

Öğrenci eylemlerinin yarattığı dalgalandırma kendisine yol açan 27 Mayıs'ı izleyen dönemde iktidar tarafından Emeksiz, sürekli olarak topluma hatırlatılmış ve bir bellek figürü olarak inşa edilmiştir. Ancak toplumsal hareketleri bastırmak üzere yola koyulmuş olan 12 Eylül'ün başlattığı süreçte siyasal iktidar, öğrenci eylemlerini anımsatan bu figürün imha edilmesine yönelik bir çaba içine girmiştir. Hatırlatma ve unutturma şeklinde özetlenebilecek, belleğe ilişkin bu iki farklı siyaset, esas olarak mekân üzerinden şekillenmiştir.

1960 ve 1980 dönemlerinde siyasalın yeniden üretiminde bellek politikaları önemli bir rol oynamıştır. Toplumsal hareketlerin iktidar için bir meşruiyet kaynağı olarak görüldüğü 60'lı yıllarda toplumsal belleği besleyecek bellek mekânları oluşturulmuşken, 12 Eylül sürecinde, bellek mekânlarına yapılan müdahalelerle toplumun, toplumsal hareketlerle olan bağının koparılması hedeflenmiştir.

KAYNAKLAR

- Akşam. (1960). Şehit Teğmenin Heykeli Yapılacak, *Akşam*, 01.06.1960.
- Assman, J. (2001). *Kültürel Bellek*. (Çeviren, Tekin, A.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bakçay, E. (2007). *İstanbul'da 1960 Sonrası Gerçekleştirilen Uygulamalar Özelinde Plastik Sanatların Kent Mekânıyla İlişkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bayındır, A. (2005). 27 Mayıs Devrim Heykelleri, *Cumhuriyet*, 13.06.2005.
- Beyazıt Meydanı Hürriyet Anıtı Proje Yarışması Program ve Şartları. (1960). İstanbul: Doğan Kardeş.
- Connerton, P. (2011), *Modernite Nasıl Unutur*. (Çeviren Kelebekoğlu, K.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çeviri Editörleri, Bütün, M. ve Demir, S. B.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cumhuriyet. (1960a). Beyazıt'ta Bir Hürriyet Abidesi Dikilmesine Çalışılıyor, *Cumhuriyet*, 29.05.1960.
- Cumhuriyet. (1960b). Şehit Olan Gençler Üniversite Bahçesine Defnedilecekler, *Cumhuriyet*, 31.05.1960.
- Çınar, B. (2007). *Açık Alan Heykelinde Plastik Çözümlemelere Etkisi Açısından İzleyici-Yapıt İlişkisi*, Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Eser/Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Eroğul, C. (1970). *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*. Ankara: Sevinç Yayınları.
- Gezer, H. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (Çeviren, Ersoy, A. ve Yalçınoğlu, P.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gurallar, N. (2010). Bir Cumhuriyet Dönemi Tartışması, Meydan ya da Park? Kamusal Mekânın Dönüşümü: Beyazıt Meydanı, (Derleyen) Ergut, E. A. ve İmamoğlu B.: *Cumhuriyetin Mekânları Zamanları İnsanları* içinde (ss.53-68.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Milliyet. (1960a). Turhan Emeksiz'in Heykeli Dikilecek, *Milliyet*, 30.06.1960.
- Milliyet. (1960b). Üniversite Bahçesine İkinci Bir Hürriyet Anıtı Dikilecek, *Milliyet*, 27.10.1960.
- Milliyet. (1961). Emeksiz'e Tecavüz Tel'in Edildi, *Milliyet*, 15.10.1961.

- Milliyet. (1962). 28 Nisan'ın İkinci Yıldönümünde Gençlik Affa Karşı Olduğunu Bildirdi, *Milliyet*, 29.04.1962.
- Milliyet. (1963). Emeksiz'in Büstüne Kırmızı Boya Sürüldü, *Milliyet*, 22.02.1963.
- Milliyet. (1966a). Devrim Şehidi Emeksiz'in Büstü Söküldü, *Milliyet*, 26.01.1966.
- Milliyet. (1966b). Turan Emeksiz Anıtının Yerinden Kaldırılması İstendi, *Milliyet*, 01.02.1966.
- Milliyet. (1968). Emeksiz'in Büstü İçin Yarın Adana'da Yürüyüş Var, *Milliyet*, 05.03.1968.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. (Çeviren, Özcan, M. E.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Resmî Gazete. (1981). s. 17510, *Resmî Gazete*, 10.11.1981.
- Tekiner, A. (2010). *Atatürk Heykelleri (Kült, Estetik, Siyaset)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçel, H. (2000). Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 23-34.
- Ulus. (1960). Gençlik Hürriyet Abidesi ile İlgili Bir Bildiri Dün Yayınlandı, *Ulus*, 31.05.1960.
- Yılmaz, M. (1999). *Heykel Sanatı*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.